Український історичний журнал
Науковий журнал
Заснований у 1957 р.
Виходить 6 разів на рік ISSN 0130-5247 Київ НАУКОВА ДУМКА

ТЕКСТ СТАТТІ ТУТ

Л. П. НАГОРНА (Київ)

60-річчя віце-президента НАМ України, академіка НАНУ І. Ф. Кураса

Віце-президенту НАН України, директору Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ, раднику Президента України, академіку НАНУ /. Ф. *Курасу* виповнилося 60 років. Свій ювілей відомий учений, державний і громадський діяч зустрів у розквіті творчих сил, сповнений новаторських ідей, творчих задумів, далекосяжних планів.

І. Ф. Курас народився 3 жовтня 1939 р. у с. Немирівське Балтського району Одеської області. Вчився в Немирівській семирічній і Перелетській середній школі, потім на історичному факультеті Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. Після закінчення з відзнакою університету працював науковим співробітником Кіровоградського партархіву, водночас викладаючи у Кіровоградському філіалі Харківського політехнічного інституту. В 1964 р. І. Ф. Курас став аспірантом Київського

державного університету, менш як за три роки підготував і захистив кандидатську дисертацію з проблем національно-визвольного руху в Україні початку XX ст. Високий рівень цієї праці засвідчив вихід у світ монографії молодого вченого у 1971 р.

На рубежі 60-х і 70-х рр. ніхто не займався науковою розробкою проблем української багатопартійності. В усталену ідеологічну схему вписувалася лише історія КПРС і її "бойового загону" - компартії України. Іван Федорович сміливо взявся за розробку наукової цілини. Його глибоко цікавила проблема впливу національної ідеї на партійне будівництво, історія українських національних партій та їх зникнення з політичної арени. У ті часи, коли напрям наукового пошуку жорстко програмувала ідеологія, розробляти ці питання можна було лише в ракурсі "протиборства пролетарського інтернаціоналізму і буржуазного націоналізму". І. Ф. Курасу все-таки вдалося викласти драматичну історію УПСР, УСДРП та інших опозиційних партій, видати з цієї проблеми ґрунтовну монографію, а згодом захистити й докторську дисертацію. За ці праці Президія АН України присудила Івану Федоровичу премію імені Д. З. Мануїльського.

На той час 1. Ф. Курас мав уже чималий послужний список. Протягом десяти років він встиг попрацювати доцентом Київського університету, старшим науковим співробітником і вченим секретарем Інституту історії партії, відповідальним працівником відділу науки і учбових закладів ЦК Компартії України. Природний розум і широке коло наукових інтересів, досвід педагога й організатора науки запобігли перетворенню вченого в апаратника. Його науковий діапазон постійно розширювався, зростав практичний досвід, особливо у сфері міжнаціональних відносин. Спілкування із сотнями різних людей виховувало комунікабельність, толерантність, діалогічне мислення — риси, так потрібні справжньому керівникові.

З 1983 р. Іван Федорович зосередився на роботі в Інституті історії партії, займаючи посади заступника директора — спочатку по партархіву, а пізніше — по науковій роботі. Під його керівництвом в інституті, який багато хто продовжував розглядати як твердиню догматичних підходів, сформувалася новаторська дослідницька школа, що бачила своє головне завдання у переосмисленні застиглих канонів. Він виявив неабиякий хист до археографії і очолив підготовку корпусу вартісних документальних та довідкових видань, присвячених переважно революції і громадянській війні в Україні.

Можна по-різному оцінювати горбачовську перебудову, але її вплив на виведення соціогуманітарних наук з-під омертвляючого ідеологічного преса навряд чи хтось буде заперечувати. Стало, нарешті, можливо відкритими очима подивитися на принципові питання історії радянської України. Справжнім відкриттям для багатьох стали підготовлені під керівництвом І. Ф. Кураса наукові розвідки, продиктовані, за його власними словами, "імперативом нового мислення". Збірники "Про минуле — заради майбутнього", "Маршрутами історії" та інші засвідчили готовність інституту не лише до заповнення "білих плям", але й до ґрунтовного переосмислення концептуальних основ соціогуманітаристики. У самого Івана Федоровича роздуми про можливі альтернативи розвитку України після 1917 р. поєднувалися з поглибленим інтересом до подій Великої Вітчизняної війни, з пошуками шляхів демократизації архівної справи, нових механізмів підготовки кадрів гуманітаріїв, вдосконалення видавничої практики.

На той час І. Ф. Курас був уже визнаним у республіці та поза її межами організатором науки. З березня 1988 р. він поєднував роботу в інституті

з обов'язками академіка-секретаря Відділення історії, філософії та права Академії наук України. Не полишав і викладацької роботи, читаючи курси та спецкурси у Київському університеті й Інституті підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук. Плідно працював членом редколегії "Українського історичного журналу" та інших періодичних видань. Тому ясно бачив "больові точки" тогочасного суспільствознавства, його відірваність від проблем, що їх висувало життя. Особливо непокоїв Івана Федоровича стан розробки проблем національних відносин і трагічний розрив між теорією й практикою, що виявився у цій сфері.

Наївний національний романтизм, що наочно виявився у перші роки незалежності України, мав своїм підґрунтям цілковиту недослідженість реальних етнонаціональних процесів. Навіть тоді, коли у різних республіках СРСР запалали вогнища міжетнічних конфліктів, ніхто не мав уявлення про реальний потенціал кожної республіки, про здійсненність гасел "економічного суверенітету", про можливий розвиток подій у "гарячих точках". Адже тисячі книг і статей на теми радянської національної політики тиражували одні й ті ж ходульні приклади, покликані ілюструвати "розквіт і зближення соціалістичних націй".

Треба віддати належне І. Ф. Курасу: задовго до розпаду СРСР він порушував перед керівництвом України питання про необхідність організації досліджень у галузі національних відносин. Справа гальмувалася не лише розгубленістю політичного керівництва, відсутністю політичної волі, а й суто матеріальними причинами — браком приміщення, коштів і т. ін. Іван Федорович ініціював створення в Інституті історії партії сектора історії, теорії й практики міжнаціональних відносин і поволі створював відповідну наукову школу. Це дало змогу організувати центр дослідження етнонаціональних процесів відразу після здобуття Україною незалежності. Таким центром став Інститут національних відносин і політології (нині Інститут політичних і етнонаціональних досліджень), який веде свій родовід від грудня 1991 р. У системі Академії наук України нарешті з'явився центр розробки теорії політики з акцентом на дослідженні міжетнічних, міжрегіональних, міжконфесійних відносин — саме тих, від яких залежать злагода і громадянський мир у суспільстві. Директором нової наукової установи став І. Ф. Курас.

8 років існування інституту — це не тільки десятки вартісних монографій і сотні наукових статей, не лише великі енциклопедичні довідники і власні "Наукові записки". Це також безліч узагальнюючих аналітичних матеріалів, спрямованих на вироблення нових парадигм етнонаціонального розвитку, запобігання конфліктності в етнонаціональній сфері, моделювання оптимальних варіантів етнополітики. В умовах, коли до 1992 р. ні політології, ні серйозної етнонауки в Україні практично не існувало, науковцям інституту вдалося не тільки визначити об'єктно-предметну зону цих наук, але й створити по суті зовсім новий, синтетичний науковий напрям — етнополітологію. Нині в інституті працюють відділи етнополітології, теоретичних і прикладних проблем політології, етноісторичних досліджень, національних меншин, єврейської історії і культури, а також центри політичних технологій, історичної політології, проблем церкви та етноконфесійних досліджень.

Окрема і дуже важлива сторінка історії інституту — створення в Україні наукової юдаїки. Годі й говорити, що в Радянському Союзі не могло бути й мови про наукове дослідження історії єврейства. Після закриття в 1949 р. Кабінету єврейської культури при ВУАН робота у цьому напрямі взагалі припинилася. Відновлення Кабінету було чи не першим кроком у діяльності інституту, а нині його відділ єврейської історії і культури є ви-

знаним центром досліджень з юдаїки. Інститут тісно співпрацює з громадськими організаціями і культурними товариствами національних меншин. Це стосується, зрозуміло, не лише єврейської громади.

Наукові дослідження, що виконуються в інституті під керівництвом І. Ф. Кураса, зорієнтовані на теоретичне осмислення глибинних процесів, що відбуваються в етнонаціональній сфері, та їх відображення у політичному житті країни. Йдеться насамперед про науковий аналіз діалектики взаємодії етнічних і політичних, етнічних і регіональних, етнічних і конфесійних факторів, моделювання оптимальних технологій управління цією сферою, здійснення експертиз відповідних проектів. Глибоко досліджується етнонаціональна специфіка, характер та особливості політичного процесу і політичної культури в минулому і сучасному житті України, релігійна ситуація, взаємини різних конфесій. Важливо підкреслити, що робиться все це відповідно до традицій сучасної компаративістики, у порівнянні із загальносвітовими тенденціями і процесами. Інститут веде плідний діалог з представниками різних партій і рухів, різних конфесій, тісно співпрацює з державними і громадськими організаціями. При інституті є аспірантура, ведеться підготовка кадрів найвищої кваліфікації.

Втім, І. Ф. Курасу завжди було тісно в рамках наукового осмислення суспільних процесів. Його діяльна натура прагне живого діла — не так політології, як політики. Тому ні для кого не стало сюрпризом його призначення на пост віце-прем'єр-міністра України у 1994 р. Близько трьох років у його віданні перебувала вся гуманітарна сфера України. Про величезний обсяг його роботи у скрутний час, коли системна криза охопила й духовну сферу, коли постійно зменшувалися бюджетні асигнування на науку, культуру, охорону здоров'я, читач може дізнатися із щойно виданої книги Івана Федоровича "Етнополітика: історія і сучасність". Але і в цих надзвичайно складних умовах він незмінне зберігав урівноваженість, толерантність, вміння шукати і знаходити компромісні рішення. Його поважають за політичну незаангажованість, допитливий і гострий розум, за талант порозуміння і категоричне несприйняття демагогії, за принциповість і тверде обстоювання власної позиції.

Не випадково упродовж останнього часу І. Ф. Курасу незмінне діставалися пости, які вимагали максимальної концентрації енергії і неабиякої витривалості й працездатності. Досить їх просто перелічити, щоб зрозуміти масштаб роботи та відповідальності. Йому довелося очолювати Республіканську комісію у справах депортованих народів Криму, Комісію у справах неповнолітніх, Державну комісію з питань реорганізації у галузі науки. З 1996 р. — він член Ради з питань науки та науково-технічної політики при Президентові України, з 1997 р. — член Комісії з державних нагород України, з 1998 р. — член Координаційної ради з питань внутрішньої політики. І. Ф. Курас очолював штаб Л. Д. Кучми на президентських виборах.

Заслуги І. Ф. Кураса як політика, вченого, державного і громадського діяча високо оцінені. В 1998 р. йому було присвоєно звання Заслуженого діяча науки і техніки України. Нагороджений орденом Дружби народів, орденом "Великий хрест" (1997 р., Італія), орденом князя Гедимінаса IV ступеня (1998 р., Литва), орденом Ярослава Мудрого V ступеня.